

Van Genepiën tot Gent

door Prof. A. CARNOY.

Sedert het begin van de studiën over de plaatsnamen zijn de benamingen : *Genappe* (= nl. *Genepiën*), *Jemappes*, *Jemeppe*, *Gamache*, *Gennep* het voorwerp geweest van een levendige belangstelling en van oneindige besprekingen; zij geven daartoe aanleiding én door hun uitgang, én door hun stam (het prototype zijnde : **gen-apa* of **gan-apia*).

Wat *apa* betreft, bestaat er geen de minste twijfel dat het een Indo-Europees element is, dat in het oud-Indisch nog altijd als soortnaam gevonden wordt, met de betekenis : „water”. Maar hoe komt het dat dergelijke uitgang in zwang geraakt is op een betrekkelijk klein gebied : van de Main tot aan de Seine? Deze omstandigheid juist is van aard om allerlei vraagstukken te doen ontstaan. Is het een woord van de oude *Belgae*, die aldus bewijs zouden geleverd hebben van een zekere zelfstandigheid op taalkundig gebied, onder de Keltische stammen? Is het een spoor van een eenmalige nederzetting van Illyriërs in het zuiden van Germanië, zooals POKORNY het wil doen aannemen? (1)

(1) In *Mélanges Linguistiques offerts à H. Pedersen*, verdedigt J. POKORNY de stelling dat de *apa*-namen van Illyrischen oorsprong zijn. Natuurlijk zou dit aan onze gevolgtrekkingen geen verandering brengen, daar het suffix toch, in alle geval, gekeltiseerd werd vooraleer door de Germanen aangenomen te worden. De argumenten zijn echter niet doorslaand.

P. beweert 1° dat het gebied, in het Westen, van de *apa*-namen met de streek van de „Urnenfelder-kultur samenvalt, 2° dat *apa*-

Is *-apa* gewoonweg Keltisch? Of, zoals wij zelf eens hebben beweerd, beslist Germaans?

Het voornaamste argument van onze stelling was toen dat er ontgensprekelijk, onder de *-apa* namen, vele zijn die uit stammen ontstaan zijn, die niets dan Germaans kunnen zijn. In de lijst van FÖRSTERMANN, II, 1, 171, b. v. zijn van dien aard : *Vennapa* (nl. *ven* „meersch”), *Feleppe* (= *Velp*) (nl. *vaal*), *Elsapha* (nl. *els*), *Herifa* (d. *herb*, verg. *Herbais*), *Hunnipe* (nl. *huin* „bruinachtig”), *Hesapa* (nl. *hees* „struikbos”), *Marcope* (nl. *mark* „grens” verg. de *Mark* bij Edingen), *Nettepe* (nl. *nat*), *Rosappa* (o. nl. *raus* „riet”), *Thurnappe* en *Tornepe* (nl. *doorn*), *Waldoppa* (d. *wald*), *Widapa* (d. *Weide* „wilg”), *Hanapa*, *Ascafa*, enz., enz.

Maar de betrekking van een germ. *apa* tot een ind. eur. *ap* is niet normaal. Germ. *apa* wijst op een prototype : *ab*, terwijl *ap* als ind. eur. vorm verzekerd is, niet alleen door sans. *āp*, maar door Grieksche formaties zoals *Inópos*, *Asópos*, *Ἄπτα* (= Peloponesos) of Italo-Illyrisch zoals *Messapia*, *Apuli*, enz.

Aldus moet men aannemen dat onze voorvaderen twee vormen bezaten : *āp* en *āb*.

Dit wordt bekrachtigd door lat. *am-nis* (= **ab-nis*), en door Keltische formaties, zoals cymr. *afon*, o. ier. *abann*,

namen ook in Illyrië, Macedonië, Griekenland verschijnen, 3^o dat naast *-apia*, ook *-upia* bestond, zoals in 't Littaus, waar **Upia* „rivier”, naast **apia* sporen heeft achtergelaten. Dit zou het Littaus aan het Illyrisch ontleend hebben (?). Men ziet hoeveel punten van die stelling hypothetisch zijn. De feiten worden voldoende verklaard door aan te nemen dat de *apa*-namen ontstaan zijn, bij de eerste contacten bij Rijn en Main tussen Germanen en Kelten, om, naderhand, als geijkte riviernamen, door de Germanen in Frankrijk en de Nederlanden verspreid te worden. Het bestaan van *-upa*, naast *-apa* is toe te schrijven hetzij aan de assimilatie van vocalen (*Gul-uppa*, *Hurn-uffa*, *Rut-uba*, etc.) hetzij aan gelegenhedenvariëaties (men schrijft zowel *Geldapa* als *Gelduba*, *Elisapha* als *Elisopa*, enz.).

die voortkomen uit **abona*, verlengde vorm van **abd*. Deze laatste omstandigheid maakt het waarschijnlijk dat een groot aantal Keltische riviernamen met *-ava* oorspronkelijk samenstellingen zijn geweest met *-aba*.

Daarom moet er met de mogelijkheid gerekend worden dat *-aba*-namen eventueel zich zouden gegermaniseerd hebben tot *-apa*-namen en, zelfs, dat de uitgang *-apa*, op die wijze bij de Teutonen ingeburgerd, naderhand door hen onder de vorm **apa* of **apjô* zou verspreid geworden zijn.

Ons inzicht is niet alhier uit te maken of *-apa* Keltisch is en zijn oorsprong of tegelijkertijd Keltisch en Germaans. Het schijnt, in alle geval waarschijnlijk, steunende op de verspreiding van de *-apa*-namen dat, alhoewel beslist Germaans geworden en dikwijls verbonden met Germaanse elementen, het slechts in dit gedeelte van het Germaans gebied bijval heeft genoten waar een sterk Keltisch substratum bestond.

Ook denken wij nu dat in meer dan een geval het zeer waarschijnlijk is dat de Germaanse vormen dikwijls aanpassingen zijn van vroeger bestaande geijkte Keltische toponymen, b. v.

**alt-ar-aba* „water met hoge oevers” ;

verlatijnt tot **alta-ripa* > nl. *Outrijve* ;

verdrietst tot **altr-apjô* > nl. *Otreppe, Autreppe* ;

**bebr-aba* „bever-beek” > germ. *beverne* > *Bever* :

**<p>an-aba* „moerassige beek” > germ. $\left\{ \begin{array}{l} *han-apa > Haneppe, \\ *an-apa > Aineffe. \end{array} \right.$

**res-aba* „vloeiende beek” < germ. **wis-apa* > *Wiseppe* (verg. *Ves-ara* > *Wezer*).

Juist voor zekere namen van deze reeks hadden wij met moeite een Germaanse etymologie kunnen uitdenken.

De afleiding van **alt-apa* uit **alatjan* „beijveren” en van **han-apa* uit **hanan* „zingen” zijn inderdaad wanhopige pogingen.

Dit geldt, jammer genoeg, ook voor **gam-apa* als „vroolijke beek” (germ. *gaman* „vreugde”).

Daarom juist denken wij dat, gelet op de nieuwe mogelijkheden die uit die aanpassings-hypothese voortspruiten, het wenselijk is het geval van **gamapa* opnieuw ter studie te brengen en naar een meer overtuigende oplossing te zoeken.

Trouwens, reeds in ons *Dictionnaire Etymologique des Noms des Communes de Belgique*, hadden wij het voorstel gedaan *Genappe* af te leiden uit een wortel *gem* „huppelen”, indien men hardnekkig in 't Germaans wil blijven, maar veeleer de mogelijkheid voor ogen te nemen de benaming te beschouwen als een verdietsing van de Keltische naam van Geneve : *Geneva* „uitmonding” en dit vooral omdat namen zoals *Genappe*, *Gennep*, enz., in feite, bijna uitsluitend bij de uitmonding van rivieren voorkomen.

Desnoods kan dat ook op *Jemappes*, *Jemeppe* toepasselijk zijn indien men een assimilatie van *n* tot *m* aanneemt, maar voor *Gembes* (**gam-ara*), *Jamioula*, *Jamiolle*, *Jamagne*, ging dat zo goed niet en buitendien bleef de trekking tusschen *Jambes* (= **gameda*), *Jamoigne* (= **gamund-ia*) met **gam-apa*, niettegenstaande een treffende gelijkenis van vorm en betekenis onverklaard.

Dit rechtvaardigt ten volle een hernieuwd en grondiger onderzoek van het geval.

En om te beginnen, moeten wij eens voor goed en onvoorwaardelijk de verwantschap met gr. *γαμέω* „huwen” verwerpen, door ROLAND sedert lang voorgesteld en dat voor het samenvloeiën van twee rivieren toch een uitmuntende betekenis levert?

Wij denken dit te moeten doen omdat, alhoewel de wortel in kwestie in vele Indo-Europese talen is vertegenwoordigd, hij noch in 't Keltisch, noch in 't Germaans sporen heeft achtergelaten.

Is, anderzijds, een verwantschap van de plaatsnaam *Genava* met de woorden voor „mond” waarschijnlijk? We denken van wel, daar deze wortel, die meestal de „wang” aanduidt, in 't Keltisch wel feitelijk (b. v. in ier. *gin*) voor de „mond”, werd gebruikt. Buitendien vinden wij in *Genabum*, de oude naam van Orléans, een treffende parallel. Hier geldt het echter geen samenloop van rivieren, maar wel een bemerkenswaardige bocht van de Loire, waarbij de stad juist gelegen was en waaraan zij vermoedelijk haar bestaan verschuldigd is. Nu, *Genabum* kan zeer goed geïnterpreteerd worden als „het water aan de bocht”. De stam zou natuurlijk hier niet: **genu-* „wang” zijn, maar zijn Indo-Europees homoniem: *genu-* „knie”. Aldus is het een feit dat de Kelten dergelijke metaforen gebruikten. Buitendien is de uitgang van *Genabum* het ongerept woord *ab* „water”, wat onze overtuiging versterkt dat in *Genava* hetzelfde element verschijnt maar met een gespirantificeerde medeklinker.

Een Keltisch **gen-aba-* is dus een zeer normaal prototype voor wat in Frankische tijden **ganapa* is geworden (*a* voor *e* door vocalische assimilatie *-apa* voor *aba* door germanisering van de uitgang *-aba*). De verandering in Germaanse formaties van *aba* tot *-apa* kan natuurlijk veel ouder zijn dan de Frankische overrompeling. Van af het contact van de Germanen met de Kelten in Zuid-Duitsland kunnen de eersten zich daaraan gewend hebben het element *aba* te vervangen door *apa*, dat toen waarschijnlijk in hun taal bestond en werd verstaan als „water”.

Daar het toch onnatuurlijk is **gam-apa* af te scheiden van **gan-apa* en daar beide benamingen voor uitmon-

dingen dienst doen, schijnt het nu redelijk en bijna onvermijdelijk de verandering van *n* tot *m* aan een assimilatie op afstand toe te schrijven.

Buitendien bemerken wij dat wat de uitgang betreft, de verlatijnste vormen bijna uitsluitend als **gamapia* en niet als **gamapa* verschijnen. Dit bewijst dat de Germanen alhier van hun suffixe *-jō* gebruik hebben gemaakt. Terwijl **gan-apa* of **gam-apa* de uitmonding zelve was, werd *gamapjō* voor de plaats gebruikt, die er bij gelegen was.

De talen hebben die uitgang met een *j* op hun manier behandeld : in 't centrum van Frankrijk geeft het *-ache* (zoals *sapiam* > *sache*) : Aldus : *Gamaches* (Somme) en *Gamasche* (Eure). In het Pas-de-Calais heeft men, integendeel, *Guemappe* zoals in 't Westen van België (*Genappe*, *Jemappes*), maar in 't Oosten heeft men *-eppe* : *Jemeppe* (zoals te Luik : germ. *hapjō* > *heppe*). In Holland heeft men *-ep* in *Gennep*.

Een geografisch onderzoek toont aan dat, omzeggens overal waar die namen verschijnen, men een samenloop van rivieren aantreft.

Wel is waar, is het in *Genappe* zelf zo niet, maar wel op de eerste ligging van dit dorp, in de plaats nu *Vieux Genappe* geheten.

Gennep (Hol. Limb.) bevindt zich waar de *Niers* met de *Maas* samen vloeit. *Jemappes* (Heneg.) [1065 *Gamapia*] (1) ligt bij het samenvloeien van *Haine* en *Trouille*.

Jemeppe-sur-Sambre (751 *Gamapia*) is bij de uitmonding van de *Orneau* en de *Sambre*.

(1) Voor de oorsprong van die oude vormen verwijzen wij naar ons *Dictionnaire Etymologique* en naar VINCENT, *Toponymie de la France*.

Jemeppe-sur-Hédree (1301 *Jumepia*) is op de samenloop van de *Hédree* en de *Wamme*.

Jemeppe-sur-Meuse [950 *Gamappe*] bevindt zich bij de vereniging van de beek van *Hollogne* met de *Maas*.

Gempe (afd. S. Joris Winge) [1403 *Gempe*] is op de plek waar de twee armen van de *Winge* zich verenigen.

Guamp (P.-de-C.) [826 *Ganape*], is op de plaats waar de twee armen van de *Marche* samenvloeien.

Gamaches (Somme) [754 *Gammapium*] is bij de samenloop van de *Vimeuse* met de *Bresle*.

Alleen *Gamsche* (Eure) [751 *Gamapia*] en *Guémappe* (P.-de-C.) bevinden zich op onbeduidende beken.

* * *

Op die manier wordt in het geval van **gan-apa*, en **gam-apa* klaarheid gebracht.

Maar er zijn gevallen waar men schijnt van een wortel *gam* uit te gaan, b. v. in *Gembes* (Belg. Luxemb.) [1234 *Gembres*] waar een kleine uitmonding is. Hier echter kan men gemakkelijk een oer-vorm : **gam-ap-ara* herstellen, combinatie van **gam-apa* met het bekend hydronymisch suffix : *-ara*. Deze toevoeging heeft zeer normaal **gamapa* verkort tot **gamp*, **gamb* en op die wijze zal een element *gamb* ontstaan zijn (vanaf Keltische tijden), dat volgens de Keltische phonetica zich nogal gemakkelijk tot *gamm* kon ontwikkelen. Langs die weg om kunnen wij het bestaan van een stam *gamb* of *gam* in 't Keltisch verklaren, zonder de minste verwantschap met *γαμέω* aan te nemen.

Voornoemd element denken wij terug te vinden in de naam van *Gameren* (Gelderland) [1031 *Gambora* (1)] (= Kelt. *gamb-ara*, in een streek waar overal kanalen en grachten zijn).

(1) FÖRSTEMANN, *Ald. Namenb.*, II, 1, 995.

Naast **gamb-ara*, bestaat er een Gallo-Romeinse afleiding met *-iacum* : **gambariacum*, die voortleeft in *Gemerich* [893 *Gembrigke* (1)] (bij S. Goarshausen) en *Gemerich* (bij Dalberg-Kr. Beckum) [890 *Gambrike* (1)].

Ook denken wij *gamb-* te ontdekken in de namen van zekere Waalse dorpen :

Jamioulx (Arr. Thuin) [868 *Gamb-inuel*] bij de uitmonding van *Eau d'Eure* met *Ruisseau-du-Vivier*.

Jamiolle (Arr. Namen) [XIV^e s. *Gambignuel*].

Deze naam is een verkleinwoord van *Jamagne*, naburig dorp, dat gelegen is bij de uitmonding van de *Ri-des-Gades* met de beek van *Jamiolle*.

Er is een andere *Jamagne* (afd. Marchin) [1313 *Jamaingne*] op de plek waar de Hoyoux het water ontvangt van een kleine beek.

Aldus, terwijl die twee *Jamagne* niet kunnen afgescheiden worden van de andere formaties met **gamb-* is het een feit dat *Jamagne* (bij Philippeville), in 1018, *Gemonias* heette, wat bewijst dat bij de Franken, een contaminatie had plaats gehad tussen : **gamb-ania* en **ga-mund-ia*. Dit laatste woord is een latinisatie van **ga-mund* „uitmonding”, een zuiver Germaans woord dat klaarblijkelijk ook zijn invloed had op *Jamoigne* [888 *Gummunias*] bij de uitmonding van de *Vierre* met de *Semois*.

Indien dergelijke vermenging plaats greep tussen een Germaans woord en een Keltische benaming, kan men nog gemakkelijker aannemen dat in het Keltisch zelf een contaminatie onder synoniemen zich voordeed.

En inderdaad, het Keltisch bezat een toponiem, door iedereen goed bekend, om de samenloop van rivieren te noemen. Het was *condate* met het accent ofwel op *-ate*

(1) FOERSTEMANN, *Ald. Namenb.*, II, 1, 995.

(in *Condé*) of op de eerste lettergreep (in *Candes-Condes*, *Cosnas* in Frankrijk). *Cosne* (afd. v. *Quemigny-sur-Seine*) was *Coneda* in 1097.

De vorm : *Coneda* heeft de zelfde uitgang als *Jameda*, de oudste bekende vorm van *Jambes* (dorp aan de groten samenloop van de Sambre en de Maas).

Daar *Jemelle* (prov. Namen), een verkleinwoord is van *Jambes* en, in 816, *Gamedella* heette, mogen wij gerust *Gameda* als het prototype van *Jambes* aannemen. Zoals in *Cosne* (van *Coneda*) was het accent op de eerste lettergreep. Het enig verschil met *Coneda* is het begin van het woord. Terwijl **Coneda* van **condate* voortkomt, is *Gameda* een vermenging van *condate* met *gamb-* en luidde aldus : *gámbate*, *gámata*, waaruit *gámeda* en later *gamda* > *Jambes* ontstaan is.

Dezelfde **gamate* leeft voort in *Jemelle* [816 *Gamedella*], aan de samenloop van de *Somme* en van de *Wamme* en in *Jamblinne* (afd. Villers-sur-Lesse) op de plek waar de *Vachaux* in de *Lesve* uitmondt, (*Jamblinne* is *Jemelle+ine*).

Dergelijke contaminatie van *gam(ape)* met *condate* waarvan de betekenis vast staat, is natuurlijk een bekrachtiging van wat wij veronderstellen de betekenis van **gamapa* te zijn geweest.

Het schijnt dat, anderzijds, ook een contaminatie plaats had tusschen **gan(apa)* en **condate*, waaruit **gannate* en **gand* ontstaan zijn.

Gannate leeft voort in *Gannit*, oude vorm van *Gent*, een dorp gelegen juist op de plek waar de *Vaal* en de *Rijn* uiteengaan. Dit kan geen toeval zijn. Ook voor *Gand* ontstond een combinatie met *-ara*, namelijk : **Gandara* in *Gandern* [1100 *Gandera*. F, II, 1, 998] waar de z. g. *Gandara* in de Seine uitmondt en in *Gand-ara*, naam van de *Gander*, bijrivier van de Moezel. De *Ganda* was de rivier

van *Gandersheim* en werd gevormd door het samenvloeiën van een reeks beken (zie FÖRSTEMANN, *Alt. Nam.*, II, 1, 997).

Dit alles schept interessante mogelijkheden voor de naam van onze *Gent*, aan de uitmonding van de Leie en de Schelde.

Degene die tegenstribbelen tegen onze bewering dat *Gent* (oorspronkelijk : **Gandi*) een verkorting is (door het accent veroorzaakt) van **Condate* met de normale Germaanse klankwijzigingen, kunnen de overgang van **Condate* tot **Gandi* vergemakkelijken door zich te beroepen op de tussenkomst van de vermenging in kwestie, tussen Kelt. **condate* „samenloop” en Kelt. *gan-(apa)* „uitmonding”.

Al die Keltische of Kelto-Germaanse vermengingen zijn van aard om ons er toe te nopen ook een contaminatie met lat. *gemin* „tweelingen” die voor de hand lag, als waarschijnlijk te achten. Dit schijnt echter, met de werkelijkheid niet overeen te stemmen. In België, b. v. is er een enkel dorp, op een uitmonding gelegen (namelijk van de *Bocq* met de beek van *Natoye*) met naam *Gemine*, dat aan *gemin* herinnert. Die naam is een afleiding van *gemin* : **geminina* <*villa*>, hoeve bij de uitmonding, maar van een contaminatie met *gam-* is er hier geen spoor. De andere afleidingen van *gemin* in Frankrijk en België hebben betrekkingen tot de vorken van kasseiwegen (zoals in *Gembloux*) of tot het bestaan van tweeling-bergen (zie GRÖHLER, II, 12). Het herleiden van **gameda* tot **geminata* dat door sommigen werd voorgesteld, is om reden van het verschil van accent en van de phonetica te verwerpen.
